

The peculiarities of professional success as a factor of personal fulfillment in modern life and the success as a property of the individual.

Found out that success is seen as the state experiences the joy, the pleasure of the result to which the person sought in the activities either coincided with her expectations or exceeded its. On the basis of this state formed a strong feeling of pleasure, also a strong motivation activities, levels of self-esteem, self-respect are changing. In the case when the success becomes stable, permanent, often begins a chain reaction that liberates enormous, hidden possibilities of the individual, carries inexhaustible spiritual energy.

The relationship between personal features and success of professional self-identity are shown. Outlined personal traits of a successful person such as active life, optimism, commitment to creativity, discovery, self-expression, diligence, flexibility, criticality, foresight.

Key words: success, successful progress, professional development of the individual, self-realization, self-actualization, self-effectiveness of individual.

АЛЛА АВЕРЬЯНОВА

г. Нежин

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ УСПЕХ КАК ОСНОВА САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

В статье раскрыта суть самореализации, самоактуализации и самоэффективности личности как убеждения человека в способности демонстрировать поведенческую компетентность. Освещены особенности профессионального успеха как фактора самореализации личности в современных условиях и описана успешность как свойство личности. Выявлены закономерности профессиональной самореализации, показана взаимосвязь между личностными особенностями и успешностью профессиональной самореализации личности. Обозначены личностные черты успешного человека: активная жизненная позиция, оптимизм, стремление к творчеству, открытиям, самопознанию, самовыражению, трудолюбие, гибкость, критичность, дальновидность и др.

Ключевые слова: успех, успешность, профессиональное становление личности, самореализация, самоактуализация, самоэффективность личности.

Стаття надійшла до редколегії 07.04.2017

УДК 159.97/922.1-053.2

ГАННА АФУЗОВА

м. Київ

afuzova@mail.ru

РОЗВИТОК ДИТИНИ ЯК СУБ'ЄКТА ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ДИЗОНТОГЕНЕЗУ

У статті поданий теоретичний аналіз наявних наукових досліджень з проблеми становлення дитини з психофізичними порушеннями як суб'єкта гендерної соціалізації. Висвітлено поняття гендерної соціалізації, її основні джерела та механізми на ранніх етапах онтогенезу, визначено важливість гендерної соціалізації для всебічного гармонійного розвитку особистості. Відзначено психологічні особливості, які ускладнюють процес гендерної соціалізації на ранніх етапах розвитку в умовах дизонтогенезу, а також особливості впливу сім'ї на процес гендерної соціалізації дитини з психофізичними порушеннями.

Ключові слова: соціалізація, гендерна ідентичність, статева приналежність, дизонтогенез, дитина з психофізичними порушеннями.

Поняття «соціалізація», яке передбачає сукупність усіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює соціальний досвід і у результаті спілкування та діяльності засвоює певні норми і цінності, що дозволяють йому функціонувати як члену суспільства, є одним

з центральних у таких галузях гуманітарної науки як соціологія, психологія, політологія. Разом з цим, це поняття тісно пов'язане з категоріями «статус» та «диференціація», які віддзеркалюють нерівність людей по відношенню до розподілу благ та влади, існуючу у

всіх відомих суспільствах. Таким чином, соціалізація стає процесом набуття того чи іншого суспільного статусу, перелік яких у житті окремого індивіда зазвичай обмежений. Більшість статусів можуть змінюватися протягом життя, однак та «частина» статусу людини, яка визначається її приналежністю до певної статі, найчастіше буває незмінною. Розподіл у суспільстві статусів, пов'язаних із статтю людини, та їх ієрархія у соціальному просторі і отримали назву гендерної стратифікації [1].

Гендерна соціалізація – проблемне поле гендерної психології, яке сформувалося на основі психології розвитку. Основні зусилля дослідників сфокусовані на аналізі процесу формування гендерної ідентичності особистості, тобто на з'ясуванні того, яким чином хлопчики і дівчата перетворюються у дорослих людей, які демонструють типову для своєї статі поведінку. Для пояснення процесу формування гендерної ідентичності особистості та засвоєння гендерної ролі використовуються як добре відомі психологічні теорії (психоаналітична, теорія соціального наочіння, теорія когнітивного розвитку), так і спеціалізовані гендерно-орієнтовані теорії: теорію соціального конструювання гендера (Дж. Лобер, С. Фаррел, К. Уест, Д. Зіммерман) та теорію гендерної схеми (С. Бем). Аналіз впливу різних інститутів соціалізації (сім'ї, школи, суспільства, однолітків, ЗМІ) на процес формування гендерної ідентичності особистості (С. Голомбок, Р. Фівуш) свідчать про те, що чоловіки та жінки зростають у диференційованих за статевою ознакою психологічних контекстах, що не сприяє їх повноцінному особистісному розвитку (недостатність самореалізації жінок у професійній сфері, а чоловіків – у сімейній) [3, 533–534].

Психологи Н. Радіна та О. Терешенкова звертають увагу на те, що зміст гендерної соціалізації може бути розглянутий з допомогою біполярного конструкта, на одному полюсі якого знаходиться «традиційна (патріархальна) соціалізація», а на іншому – «сучасна (альтернативна) соціалізація». Традиційна соціалізація передбачає жорстку гендерну диференціацію чоловічого та жіночого, ієрархічно вибудовані статуси чоловіків та жінок. Ця модель соціалізації має давню історію, що

частково і дозволяє їй бути достатньо розповсюдженою і у наш час. Сучасна соціалізація, навпаки, передбачає відсутність гендерної диференціації та поляризації за статевою ознакою. Полярні варіанти соціалізації зустрічаються рідко, однак в цілому у суспільстві існує тягіння до традиційної соціалізації [4].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема гендерних особливостей здебільшого розглядається в межах філологічних і філософських досліджень, а також в контексті державного управління та юриспруденції. У педагогіці та психології акцент робиться на гендерних особливостях виховання та професійного становлення (І. Бідюк, С. Вихор, М. Зубілевич, О. Літвінова, О. Логвінова, Н. Павлуценко, А. Шевченко та інші). Разом з тим, саме в межах гендерного підходу набувають новий ракурс розгляду питання соціокультурного розвитку особистості, в тому числі і в умовах раннього дизонтогенезу. Однак на сьогоднішній день проблема гендерного становлення дитини в спеціальній психології ще практично не висвітлена і поки вичерпується одиничними роботами, предметом вивчення яких є особливості окремих аспектів особистісного розвитку дітей і підлітків з порушеннями розвитку різного генезу з урахуванням їх статевої приналежності (Ю. Бистрова, Н. Заїграєва, Д. Ісаєв, І. Коробейніков, В. Левицький, Л. Семенова, Т. Павленко тощо). При цьому доводиться констатувати факт відсутності в сучасній спеціальній психології комплексних теоретико-експериментальних розробок, які розкривають суть і специфіку процесу гендерного становлення дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які виявлятимуть загальні та специфічні закономірності цього процесу в порівнянні з їх однолітками, розвиток яких відповідає віковим нормам.

Гендерна соціалізація як процес засвоєння норм, правил поведінки, соціальних установок відповідно до культурних уявлень про роль, статус та призначенні чоловіка та жінки у суспільстві здійснюється з допомогою механізмів соціалізації, до основних з яких відносять наслідування, навіювання, переконання, конформність та ідентифікація [2]. Основним інститутом соціалізації в цілому та гендерної

соціалізації зокрема на ранніх етапах онтогенезу залишається сім'я, а основними її джерелами – батьки. У ході ранньої гендерної соціалізації найбільш сильними механізмами є наслідування та ідентифікація з батьком своєї статі, у процесі яких діти засвоюють соціальні норми поведінки, ціннісні орієнтації, беручи приклад з дорослого, прагнучи стати такими як він. При цьому наслідування супроводжується певними очевидними діями, тоді як ідентифікація передбачає ототожнення дитини з дорослим на основі сильного емоційного зв'язку з ним.

Навіювання та переконання часто використовуються батьками як способи впливу на дитину. Так, навіювання – вплив на емоційному рівні, батьки часто нав'язують дитині гендерно-типові моделі поведінки, не апелюючи до логіки («будь охайною, ти ж дівчинка», «не скигли, ти ж хлопчик» тощо). Переконання, навпаки, передбачає апеляцію до логіки, коли як даність подається судження про традиційні суто жіночі/чоловічі обов'язки, ролі тощо, і дитину переконують у тому, що вона має вчитися бути справжнім чоловіком або справжньою жінкою (наприклад, «допоможи мамі, ти маєш вчитися готувати/прибирати, аби бути хорошою господинею, коли у тебе буде власна сім'я») [2].

У дослідженні Л. Семенової було визначено, що, незалежно від рівня психічного розвитку дитини, переважна більшість батьків і матерів в цілому орієнтовані на традиційний гендерно-диференційований підхід у вихованні дівчат і хлопців, хоча, разом з тим, на відміну від педагогів, вони дещо частіше демонструють варіативність поглядів і можливих перспектив щодо своєї дитини. У той же час було виявлено і деяку специфіку гендерних орієнтирів батьків, обумовлену статевою приналежністю дитини і самих батьків, характером психічного розвитку дочки/сина, а також фактором наявності сиблінгів і їх статевою приналежністю [5].

На нашу думку, важливо розуміти, в який спосіб формується гендерна ідентичність дитини з психофізичними порушеннями, щоб розробити більш ефективні шляхи її соціальної адаптації з урахуванням всіх аспектів її життєдіяльності, в тому числі пов'язаних із статевою приналежністю. Центральне місце у

соціальному середовищі дитини займають процеси безпосередньої взаємодії її з найближчим оточенням. Саме вони певною мірою породжують процеси розвитку, причому варіативність процесів взаємодії виявляється обумовленою особливостями самої особистості та соціального контексту. Таким чином, середовище виступає не просто як зовнішня умова життя, а як джерело розвитку, тоді як ставлення оточуючих до образу життя та дій конкретної дитини або окремих груп дітей, а також їх зворотня реакція на це ставлення має для формування особистості не менш важливе значення, ніж образ мислення та поведінка окремих людей [6]. Складна система взаємин особистості, середовища в цілому та окремих його груп безумовно впливає на становлення особистості та реалізацію її у системі соціальних відносин, в тому числі і гендерних.

З одного боку, формування психологічної реальності дитини з психофізичними порушеннями обумовлене специфічними закономірностями дизонтогенезу, такими як сповільнення швидкості прийому та опрацювання інформації; загальне зниження психічної активності та, як наслідок, звуження запасу знань і уявлень про навколишній світ і про себе; диспропорційність між спрямованою і мимовільною сторонами розвитку в бік переважання спрямованої та виразної недостатності мимовільної через труднощі самонавчання шляхом наслідування; порушення мовленнєвої діяльності, труднощі спілкування; недостатність словесного опосередкування діяльності; асинхронія психічного розвитку, яка полягає у поєднанні нерівномірності з невчасністю; висока вірогідність появи дисгармонії розвитку особистості у формі акцентуацій характеру (невпевненість у собі, невиправдана залежність від оточуючих, низька комунікабельність, егоїзм, невіра у свої можливості, неадекватна самооцінка, невміння керувати власною поведінкою); деформація соціальної ситуації розвитку тощо. Всі зазначені характеристики негативно відображаються на процесі засвоєння суспільних норм і правил поведінки, в тому числі і соціальних установок відповідно до культурних уявлень про роль, статус та призначення чоловіка/жінки у суспільстві.

З іншого боку, психологічна реальність дитини в умовах дизонтогенезу опосередко-

вано (через батьків та малі соціальні групи) структурується суспільством, закріплюючись як узагальнена колективна думка та формуючи способи реагування суспільства у стихійній або цілеспрямованій формі. Опосередковано психологічна реальність такої дитини виявляється залежною від особливостей сприймання її окремими людьми і суспільством в цілому, що, у свою чергу, залежить від загальних закономірностей соціальної перцепції. Дослідження у галузі спеціальної психології (Н. Школьнікова, Л. Шипіцина, В. Сорокін та ін.) доводять, що у сприйманні дорослими дитини з відхиленнями розвитку значною мірою переважають складові негативного порядку, які ускладнюють одночасне сприймання її позитивних характеристик та продукують тривожність за неї та сумніви стосовно її майбутнього. Водночас негативні соціальні стереотипи щодо дітей даної категорії посилюються прогнозуванням соціально неприйнятних або небажаних форм поведінки дитини, що, на думку більшості, має обов'язково несприятливо відобразитися у ситуації взаємодії із однолітками, які також виступають джерелом гендерної соціалізації [6].

Разом з тим, суттєвими складовими, що впливають на характер психологічної реальності дитини з психофізичними порушеннями, є специфічні зміни у сфері її спілкування та взаємодії: часткове її звуження; розширення переважно дорослого кола осіб, які допомагають їй; обмеження вільного вибору у середовищі однолітків. З точки зору розвитку самосвідомості та побудови Я-концепції, яка передбачає і гендерну складову, можна говорити про те, що дистанція «Я» – «Інший» при відхиленнях розвитку може скорочуватися до мінімуму, призводячи до залежності від іншої людини, інфантильної довірливості, навіюваності, інертності у поведінці, що жодним чином не сприятиме успішній соціалізації.

Таким чином, психологічна реальність дитини з відхиленнями розвитку від самого початку принципово відрізняється тим, що «Я» такої дитини та її дистанція з психологічним простором іншої людини формується у залежності від прийняття дитини: починаючи з батьків – у ранньому віці, і закінчуючи суспільством – у більш пізньому. Неадекватне

сприймання дитини з порушеннями психофізичного розвитку обумовлює неправильні способи взаємодії з нею, коли дорослі (в першу чергу, батьки), з одного боку, інфантилізуючи та інвалідизуючи таких дітей, розуміючи, що вони особистісно і соціально неспроможні, вимагають від них успіхів і досягнень, а з іншого боку, – виявляючи м'якість і толерантність, спрямовану на дітей, дорослі дратуються з приводу їх неумілості та неуспішності [6]. В умовах дизонтогенезу для дитини організовується своя система дозволів і заборон, яка впливає на ступінь активності і свободи поведінки, що не може не вплинути на процес її соціальної адаптації в цілому та гендерної соціалізації зокрема.

Можна зробити висновок, що, за умови формування погляду на дитину з порушеннями психофізичного розвитку як на «проблемну», «інакшу», всі інші ознаки, які її характеризують і обумовлюють подібність з іншими дітьми, стають менш важливими для сприймання і менш інформативними для стратегії корекційно-розвивального впливу, ніж вікові нормативи розвитку і відхилення від них. На нашу думку, в контексті парадигми педагогіки підтримки та ідей толерантності до особистісного різноманіття вимагають свого наукового осмислення питання входження дітей з відхиленнями розвитку до гендерної культури суспільства, особливостей конструювання і прояву їх гендерної суб'єктності, а також поширеності в сучасній практиці виховання альтернативної гендерної соціалізації.

Список використаних джерел

1. Введение в гендерные исследования: [под ред. Костиковой И. В.]. — М. : Аспект Пресс, 2005. — 255 с.
2. Гендерная психология: [под ред. И. С. Клециной]. — 2-е изд. — СПб. : Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
3. Клецина И. С. Гендерная психология // Большая Российская энциклопедия: в 30 т. / Отв. ред. С. Л. Кравец. — Т. 6. — М.: БРЭ, 2006. — С. 533—534.
4. Радина Н. К., Терешенкова Е. Ю. Возрастные и социокультурные аспекты гендерной социализации подростков / Н. К. Радина, Е. Ю. Терешенкова // Вопросы психологии. — 2006. — № 5. — С. 49—59.
5. Семенова Л. Э. К проблеме специфики процесса гендерной социализации личности в период детства в условиях онто- и дизонтогенеза / Л. Э. Семенова // Психолог в детском саду. — 2010. — № 3. — С. 75—86.
6. Усанова О. Н. Специальная психология : учеб. пособие для студ. вузов / О. Н. Усанова. — СПб. : Питер, 2006. — 400 с.

GANNA AFUZOVA
Kyiv

DEVELOPMENT OF THE CHILD AS A SUBJECT GENDER SOCIALIZATION UNDER DYSONTOGENESIS

The article presents a theoretical analysis of the available scientific studies on the formation of a child with mental and physical impairments as a subject of gender socialization. It defined the concept of gender socialization, its main sources and mechanisms in the early stages of ontogeny, indicated the importance of gender socialization for an overall harmonious development of personality. It noted the psychological characteristics that complicate the process of gender socialization in the early stages of development in the context of dysontogeneza and especially family influence on the process of gender socialization of a child with mental and physical disabilities.

Key words: socialization, gender identity, sexual identity, dysontogenesis, a child with mental and physical disabilities.

АННА АФУЗОВА
г. Киев

РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА КАК СУБЪЕКТА ГЕНДЕРНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ДИЗОНТОГЕНЕЗА

В статье представлен теоретический анализ имеющихся научных исследований по проблеме становления ребенка с психофизическими нарушениями как субъекта гендерной социализации. Определены понятие гендерной социализации, ее основные источники и механизмы на ранних этапах онтогенеза, указана важность гендерной социализации для всестороннего гармоничного развития личности. Отмечено психологические особенности, которые затрудняют процесс гендерной социализации на ранних этапах развития в условиях дизонтогенеза, а также особенности влияния семьи на процесс гендерной социализации ребенка с психофизическими нарушениями.

Ключевые слова: социализация, гендерная идентичность, половая принадлежность, дизонтогенез, ребенок с психофизическими нарушениями.

Стаття надійшла до редколегії 06.10.2016